

УДК 342.7

Загоруй І. С.

кандидат історичних наук, доцент
(Луганський державний університет
внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка)

DOI: 10.31733/2078-3566-2018-5-28

ПРО РІВНОЗНАЧНІСТЬ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ І ПРАВ ПЕРШОГО ПОКОЛІННЯ: СПРОБА ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОГО ОБҐРУНТУВАННЯ

Розкрито єдність, неподільність, взаємозалежність і взаємопов'язаність загальної системи прав людини. Обґрунтовано ідею рівнозначності соціально-економічних прав як прав другого покоління, а також громадянських і політичних прав як прав першого покоління. Зазначено, що найбільш тісний взаємозв'язок і, відповідно, виявлення рівнозначності прав обох поколінь концентрується в категорії гідності людини, яка є вираженням її особистої цінності, а права людини стають основною формою її вираження в основоположних внутрішньодержавних і міжнародних актах.

Ключові слова: Загальна декларація прав людини, покоління прав людини, права людини, соціально-економічні права, громадянські (особисті) права, рівнозначність прав першого і другого покоління.

Постановка проблеми. Загальна система прав людини об'єднує в собі різні категорії і види прав, представлених правами першого, другого і третього поколінь (концепція К. Васака, прийнята переважною більшістю наукової юридичної спільноти [1, р. 11-34.]), кожне з яких виконує однаково позитивні функції, необхідні для забезпечення гідного життя людини в умовах сучасної демократичної, правової і соціальної держави. Громадянські, або як їх іменують, «особисті права», призначені для забезпечення свободи й автономності індивіда, його юридичної захищеності від будь-якого незаконного зовнішнього втручання та передовсім з боку держави, її органів і посадових осіб. Політичні права, суть яких спрямована на подолання відчуженості громадянина від держави, націлені на виявлення людини як активного учасника політичного процесу, забезпечення її участі в державному і громадському житті (виборчі права, право доступу до державної служби і служби в органах місцевого самоврядування, свобода об'єднання, зібрань, свобода друку тощо). Оскільки цей різновид прав покликаний забезпечувати, з одного боку, так звану «негативну свободу» від втручання держави в автономію особистості, а з іншого – здійснювати «контроль над владою держави» [2, с. 299], в юридичній літературі їх здебільшого називають «негативними» правами (хоча вони не зводяться до одних лише негативних прав), «правами на фізичну цілісність» та «правами на належний процес» [3, с. 53]. Іншу конструкцію не менш значущих за своїм призначенням основоположних прав людини формує група соціально-економічних прав як прав «другого покоління», пов'язаних з ідеєю «справедливості соціального поділу» [4, с. 28]. Тому об'єктивно постає питання не лише про взаємопов'язаність конструкції прав першого і другого покоління, а й про їх однопорядковість, рівнозначність.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Тезу єдності, взаємопов'язаності та взаємообумовленості основоположних прав людини, котрі є необхідними їй для самозбереження і розвитку, починаючи від Локкової «тріади прав»: «життя» – «свобода» і «власність», обґрунтовує чималий загал вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема Ю. Барабаш, Н. Варламова, С. Верланов, С. Головатий, Дж. Донеллі, А. Ейде, В. Ковтун, М. Козюбра, В. Лемак, А. Олійник, П. Рабінович, В. Речицький, А. Розас, О. Руднева, К. Скотт та ін. На думку П. Джонса, Дж. Донеллі та А. Ейде, будь-яке визнане право слід розуміти як право, а не як декларацію чи стратегічну мету. Такої самої позиції дотримується М. Козюбра, який у питанні про природу та взаємовідносини прав першого і другого поколінь вважає, що права людини «є виразом синтезу різних факторів – природних і соціальних, матеріальних і духовних, національних і наднаціональних» і

«визначальне значення має не стільки якийсь окремий з названих факторів, скільки спосіб взаємодії між ними...» [5, с. 15]. П. Рабінович запропонував відому у вітчизняному правознавстві точку зору, що спирається на його ж концепцію потребних засад права взагалі, яка не поділяється деякими іншими дослідниками. Окремі автори хоч відверто й не протиставляють права першого і другого покоління, однак висловлюють своє критичне ставлення до ідеї однопорядковості цих прав. Наприклад, Н. Варламова відверто застерігає, що «права другого покоління містять в собі чималу загрозу свободі» [6, с. 144]. Досить критично-радикальною є позиція окремих вітчизняних вчених (В. Лемак, С. Головатий та ін.) про надто широке формулювання в Конституції України соціально-економічних прав та недоцільності їх зрівнювання з правами першого покоління «через їх значну специфіку» [7, с. 42, 43, 44, 48]; особливості прав «другого покоління», включені до розділу II українського засадничого акта, є «руйнівними для дієвості Конституції України прямо або опосередковано», – вважає С. Головатий [2, с. 592]. Таким чином, маємо досить великий ступінь розбіжності та неузгодженості у тлумаченні взаємовідносин поколінь прав людини та їх статусу, що негативно впливає й на практику. Таке становище обумовлює й актуальність постановки проблеми в цій статті.

Метою статті є визначення місця соціально-економічних прав у загальній системі прав людини, дослідження ідеї рівнозначності соціально-економічних прав як прав другого покоління та громадянських і політичних прав як прав першого покоління.

Виклад основного матеріалу. Звернення до проблеми рівнозначності соціально-економічних прав і прав першого покоління надає нам можливість зазначити, що громадянські і політичні права, як «традиційні» або «класичні» права у співвідношенні до прав другого покоління («нові права»), справедливо визнаються основоположними, мають єдину юридичну природу, – впливають з природного стану людей і забезпечують свободу людини в суспільстві. Як влучно підкреслює вітчизняна дослідниця В. Шамрай, «у точному розумінні слова вони навіть не права», так як «містять не окремі можливості реалізації волі, а *незаперечні вимоги людської природи*», є «*природними законами*», які відображають те, яким є людське буття відповідно до сутності людини, у них реалізується «сама людська суть» [8, с. 76]. Оскільки ці права є виявленням і конкретизацією свободи людини та її гарантією, то вони й характеризуються природністю, невичерпністю та невідчужуваністю.

Друге покоління у загальній системі прав людини утворюють соціально-економічні права, мета яких – забезпечувати людині економічну свободу, а громадянину передовсім мінімум соціальної безпеки/захищеності, відсутність якої унеможливує гідне забезпечення своїх природних прав. Особливістю прав цього покоління є те, що вони наділяють громадянина можливістю вимагати від своєї держави певних благ і послуг, якими інші люди, покладаючись лише на власні сили, забезпечують себе і свою сім'ю самостійно. Визнання цих прав Основним Законом України нарівні з правами першого покоління свідчить про те, що вони, як і основоположні права людини, не встановлюються державою, а визнаються і гарантуються нею.

Для з'ясування тези рівнозначності різних за своїм походженням, призначенням, об'єктами і змістом прав, об'єднаних у перших двох поколіннях, вдамося до декількох аргументів та найперше до того, яким пояснюється їх різна правова природа, адже саме це, крім того, що з ними пов'язана ще й проблема спроможності судового захисту, і є каменем спотикання у визнанні/невизнанні соціально-економічних прав людськими правами, і запереченням їх рівнозначності. Як юридичне явище, громадянські і політичні права стали найважливішим досягненням англійської, американської і французької революцій XVII – другої пол. XVIII ст. Вони об'єднувалися навколо ідеї свободи, яка визнається найвищою соціальною цінністю, тобто вони є «права-свободи» і розуміються як «можливість діяти». У той же час права другого покоління, хоч і відіграють у житті людини не менш важливу роль, так як несуть із собою економічні свободи і соціальну захищеність, – є результатом іншої дії – дії суспільного договору, сутність якого виявляється у «правах-вимогах», у «правах-домаганнях» до держави і суспільства, та відбивають цінності соціально орієнтованої держави. Виникнення, формування і розвиток прав цього покоління пов'язані з особливостями культурного розвитку держав, що належать до різних правових сімей і національних культур. Проте, такі права як право на житло, на охорону здоров'я і освіту, питання трудових відносин, – як пише М. Ішей, – починаючи з кінця XVIII ст., справили серйозний вплив на європейські конституції, в яких сучасні концепції прав людини знайшли втілення в політичні, економічні та техно-

логічні зміни у суспільствах Західної цивілізації [9, р. 66]. Отже, перше і друге покоління прав людини, дійсно, мають різну природу, чим і пояснюються постійні дискусії про їхній статус і рівнозначність.

Мета прав другого покоління здебільшого пояснюється необхідністю забезпечення економічних і соціально-культурних інтересів передусім найманих працівників. Таке твердження є правильним, але воно частково розкриває соціальне призначення прав другого покоління. Вважаємо, що з їх винаходом індивідуальні і колективні свободи здобули матеріальну основу, опертя (підвалину) в економічних і соціально-культурних свободах, що не могло не вплинути на практичний смисл вже існуючих «класичних», «традиційних» чи «старих» прав та зробити їх більш дієвими. «Нові права» не лише доповнили, а й заповнили загальну систему прав людини, встановили взаємозалежність між поколіннями прав людини. Регулюючи відносини власності, договору й обміну, участь індивіда у культурному житті тощо, права «другого покоління» створюють умови для гідного існування особи, обумовлюють повноцінну реалізацію прав «першого покоління», тобто їх дієвість.

Таким чином, права «першого покоління» своїм походженням завбачені природним правом на існування людини, мають «дозаконотворчий» і «позаконотворчий» характер, а тому не можуть бути відібрані від неї, обмежені або навіть скасовані. Усі інші права людини, у тому числі й права «другого покоління», можуть встановлюватися або скасовуватися волею законодавця, але виходити з визнання природних прав та їм не суперечити. Природний і самостійний характер прав людини не знімає питання про їх конституційне закріплення, оскільки дієвість і реальне забезпечення цих прав, як вважають учені (В. Тацій, Ю. Тодика), досягається шляхом їхньої фіксації в нормах позитивного права, передовсім конституційного [10, с. 9].

За очевидної конкуренції, іманентно притаманної правам першого і другого поколінь, Всесвітня декларація прав людини, долаючи ідеологічні та політичні бар'єри у підходах до розуміння прав людини, змогла не лише об'єднати природні і похідні від держави права і свободи в загальну систему основоположних прав, а й передбачила підстави для створення на цій основі абсолютно однакових (рівнозначних) за своїм статусом, але різних за змістом міжнародних Пактів про права людини (1966). У подальшому у міжнародних документах неодноразово наголошувалось, що усі права людини визнаються універсальними, неподільними, взаємозалежними і взаємопов'язаними [11]. Іншими словами, якщо універсальність для багатьох прав, закріплених у Міжнародних пактах про права людини 1966 року досягається їх всезагальним визнанням і механізмом імплементації у національне законодавство, то неподільність, взаємозалежність і взаємопов'язаність означає, що будь-які права людини, по суті, пов'язані між собою і не можуть розглядатися окремо. Отже, в цьому аспекті можемо говорити не тільки про взаємозалежність і взаємопов'язаність прав, а й про рівнозначність прав обох поколінь.

Соціально-економічні права уже своєю основною ознакою створюють чимало дискусійних ліній у ставленні до них як до прав людини і серед них ряд спірних питань, зокрема: *соціальної справедливості* (курсив наш. – І.З.), та того чи можна їх взагалі розуміти як права людини [12, с. 299]. Для прикладу, як тільки були відкриті для ратифікації Пакти 1966 р., окремі вчені, наприклад М. Кренстон, пропонували виключити соціально-економічні права з переліку прав, закріплених в Загальній декларації, оскільки вони порушують «чистоту каталогу» основоположних прав. Він писав, що економічні, соціальні і культурні права, раніше невідомі Дж. Локку й іншим раннім теоретикам природних прав, а тепер, в середині ХХ ст., визнані як права людини, лише створюють ілюзію «прогресу». На його думку, нелогічно зараховувати економічні і соціальні права до категорії прав людини, а включення їх до міжнародних документів «підриває саму ідею захисту прав людини», запропоновану ООН [13].

Дійсно, чимало ознак прав людини втрачають своє виявлення в соціально-економічних правах як у ранніх історично минулих періодах розвитку суспільства, так і сьогодні, адже не кожна країна за браком ресурсів спроможна забезпечити ті блага, що пов'язані з ними. Доречно зазначити й те, що не знято питання про несумісність ідеї соціальної справедливості з верховенством права.

Ф. Гаск дійшов парадоксального висновку: формальна рівність перед законом несумісна з будь-якими діями уряду, спрямованими на забезпечення матеріальної рівності різних людей, і будь-який політичний курс, заснований на ідеї справедливого розподілу,

однозначно веде до «зруйнування правозаконності» [14, с. 96]. Такої самої думки дотримуються й окремі вітчизняні конституціоналісти (В. Речицький, Ю. Барабаш, В. Лемак), які в питанні про соціальні (соціально-економічні) права доволі критично оцінюють їхнє викладення в Основному Законі України. Зокрема, В. Речицький вважає, що Конституція України «больна соціалізмом фатально и неизлечимо», що вона є майже класичним прикладом «Закона для неимущих», а замість того щоб бути гарантом свободи – «выступает таким себе закамуфлированным «Актом об опеке» [15]. Є й інші спірні риси соціально-економічних прав людини, які визначаються вченими-правознавцями.

Наведені нами роздуми хоча й не безумовно, однак очевидно вказують на змістовні й процедурні відмінності, що існують між правами першого та другого покоління. Утім, як вважає П. Джонс, не варто шукати різницю між правами людини і бажаними соціальними цілями та констатувати нерозв'язаність питання про соціально-економічні права. Будь-яке визнане право, навіть якщо його надання і реалізація зумовлюються обставинами, слід розуміти як право, а не як декларацію чи стратегічну мету. З такого самого дискурсу виходять А. Ейде й А. Розас, на думку яких, якщо права мають виконувати позитивну функцію, їх потрібно сприймати всерйоз [16, с. 23].

Звідси вважаємо некоректним ставити під сумнів статус соціально-економічних прав при визначенні нормативного змісту прав людини і вибудовувати між ними бар'єри. Результатом порівняння обох міжнародних Пактів може бути висновок: 1) про відсутність підстав відмовляти в юридичному статусі економічним, соціальним і культурним правам; 2) протиставляти їм права громадянські і політичні. У Загальній декларації прав людини і створених на її основі Міжнародних пактах втілено інтегративний підхід до прав людини, що дозволяє сприймати усі права як загально визнані міжнародні стандарти. За усіх критично налаштованих поглядів на економічні, соціальні і культурні права та існування «якісної різниці» між т. зв. «негативними» та «позитивними» правами, ця різниця, як зауважує Дж. Донеллі, не відповідає поділові між ними [17, с. 42].

У правовій традиції відсутнє не лише єдине розуміння природи прав людини, а й їх рівнозначність, однопорядковість. У Конституції України це поняття буквально не використовується, як і те, що термін «рівнозначний» (з лат. – *aequipollens* (*aequipollentis*) – означає «рівнозначний», «рівносильний») – логічна еквівалентність, збіг за значенням при можливій відмінності за змістом [18 с. 186], відсутній і в юридичній довідковій літературі. Натомість тлумачні словники української мови розглядають етимологію слова «рівнозначність» – як щось, що «дорівнює чому-небудь значенням, значимістю» [19, с. 1224]. Етимологічний словник української мови слово «рівний» (корінь від слова «рівнозначний»), з-поміж іншого, подає як «однаковий» (протилежне – «неоднаковий»), наприклад «однаковий за віком» [20, с. 87], або, у нашому випадку, однакові за статусом, однопорядкові. Тобто термін «рівнозначний»/«однаковий» передбачає обов'язковий збіг суб'єктів і предикатів суджень.

Утім, не слід змішувати поняття «рівнозначність» як окремих категорій цих прав у загальній системі прав однаково важливих для людини, та рівнозначність як взаємозамінність – відносини типу рівності, «рівності в правах», «рівні можливості» в реалізації прав, тобто рівноправ'я як одного із базових принципів теорії природного права. У загальній теорії права категорія рівності розглядається як «основоположний принцип права», який поєднує в собі вимоги формальної та фактичної рівності. С. Погребняк стверджує, що сучасна концепція рівності доповнює класичну ідею формальної рівності можливостей шляхом нейтралізації соціальної нерівності через право, передбачення існування «нижнього порогу», що визначає стандарт добробуту, на який претендують усі члени суспільства. В умовах соціальної держави діалектика формальної і фактичної рівності, констатує автор, «дозволяє забезпечити "справедливу рівність можливостей"», яка сьогодні є провідною інтерпретацією ідеї рівності [21, с. 673].

Соціально-економічні права складають невід'ємну частину прав людини, так само як громадянські і політичні права належать до людських прав, визнані міжнародними документами як загальна система основоположних прав, котрі визнаються демократичною державою, мають однакову цінність і залежать одне від одного. При створенні Пактів ООН 1996 року (МПГПП та МПЕСКП) для того, аби надати однакою вагу двом різним генераціям прав людини, показати їхню «рівнозначність», рівносильність, ГА ООН запропонувала розробникам «створити більшу кількість співпадаючих положень з обох Пактів» – своєрідних «містків» між ними [22, р. 36]. З технічного боку в обох Пактах

передбачено співпадаючі преамбули (пункт третій) і близькі за змістом положення, викладені у статтях 1, 3 (з необхідною кореляцією на зміст категорії прав), 5 та в статтях 24-31 (статті 46-53 МПГПП). В Пактах зустрічаються і деякі однакові права, наприклад, право створювати професійні спілки і вступати до них для захисту своїх економічних і соціальних інтересів (ст. 8 МПЕСКП і ст. 22 МПГПП), право на охорону і допомогу сім'ї з боку суспільства і держави (ст. 10 МПЕСКП і ст. 23 МПГПП) та інші, які не просто важко, а й неможливо «втиснути» в якусь окрему категорію прав, що зайвий раз підкреслює ідею єдності й неподільності прав людини.

В європейській системі право на власність, на освіту і культурні права розглядаються у зв'язку з громадянськими і політичними, а не з економічними і соціальними правами, про що свідчить факт включення права на власність і права на освіту до Протоколу № 1 (статті 1 і 2) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ), а не в текст Європейської Соціальної Хартії.

Таким чином, у засадничих документах міжнародної спільноти, якими визначаються «стандарти, досягнення яких мають прагнути всі народи і всі держави», усвідомлюючи об'єктивність розмежування між усіма поколіннями прав, від початку були закладені основи внутрішньої цілісності системи основоположних свобод і прав людини, що мало б формувати концепт рівнозначності цих прав. З огляду на це, в окремих резолюціях ГА ООН (зокрема резолюція 41/128 від 4 грудня 1986 р., яка містить Декларацію про право на розвиток (ст. 6), ідеться про заохочення, зміцнення загальної поваги і дотримання усіх прав і основоположних свобод та, що усі вони є неподільними і взаємозалежними. Такий підхід до розуміння рівнозначності усіх категорій прав людини знайшов підтримку в позиції ООН, відтвореній в положеннях Віденської декларації та Програми дій, ухваленої шляхом консенсусу на Всесвітній конференції з прав людини 25 червня 1993 р. У пунктах Віденської декларації державами-членами заявлено, що «всі права людини універсальні, неподільні, взаємозалежні та взаємопов'язані» і що міжнародна спільнота має ставитись до них об'єктивно і невідбирково, «на справедливий і рівний основі, з однаковим підходом і увагою» [23, п.п. 5, 32].

У практичному аспекті рівнозначність соціально-економічних прав з правами першого покоління можна прослідкувати на прикладах непрямого захисту економічних і соціальних прав через застосування або інтерпретацію громадянських і політичних прав. Вважається, що економічні і соціальні права здебільшого отримують непрямий захист у конституційному контексті завдяки застосуванню або інтерпретації певних громадянських і політичних прав. Розглянемо це на прикладі теорії взаємозалежності і взаємозв'язку прав людини, запропонованої К. Скоттом, практичність якої підкріплюється загальними зауваженнями і рекомендаціями договірних органів з прав людини [24, с. 17; 25, с. 106, 108, 109 та ін.]. Учений розрізняє «органічну взаємозалежність» і «відносну взаємозалежність» громадянських і політичних та економічних і соціальних прав. У контексті «органічної взаємозалежності» одне право інкорпорується у сферу дії іншого права, і це викликає питання про те, чи включає, наприклад, право на життя ще й право на достатній рівень життя або на засоби до існування, наприклад їжу, одяг і житло. Іншими словами, взаємозалежні права нерозривні (однакові за значенням) або нерозривні в тому розумінні, що одне право (основне) передбачає інше (похідне право). Тобто для захисту права *x*, означає прямий захист права *y*. Відповідно, органічна або пряма взаємозалежність, зазначає К. Скотт, може розглядатися як прямий захист права, передбаченого МПЕСКП, оскільки це право закріплено або є частиною певного права, передбаченого в МПГПП [26, р. 779, 780]. Таким, наприклад, є право на працю (загальний, індивідуальний і колективний аспект), відповідно закріплене у статтях 6, 7 і 8 МПЕСКП. Водночас право на працю згадується в МПГПП (п. 3 а) стаття 8); в Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (п. і), п. е) статті 5); в Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок (п. 1 а) статті 11); в Конвенції про права дитини (ст. 32) та в інших міжнародних документах.

Водночас К. Скотт розрізняє ще й два види органічної взаємозалежності: концепцію «логічного або семантичного зв'язку», та концепцію «ефективної або фундаментальної взаємозалежності». Так, відповідно до логічної концепції, щоб право на достатній рівень (ч.1 ст. 11 МПЕСКП) стало частиною права на життя (ч. 1 ст. 6 МПГПП), перше похідне право має бути більш конкретною формою іншого загального основного права. Крім того, економічні і соціальні права можуть також набувати конституційного захисту шляхом ро-

зширювального тлумачення певних громадянських і політичних прав, зокрема, того ж таки права на життя, і таким чином концепція логічного зв'язку доповнюється концепцією «ефективної взаємозалежності». Відносна взаємозалежність передбачає питання про те, чи застосовується певне громадянське і політичне право (наприклад, право на безсторонній розгляд судової справи) до певного соціального права (наприклад, права на соціальне забезпечення, або статті 6 Європейської соціальної хартії, включаючи право на страйк та свободи зібрань статті 11 ЄКПЛ) [26, р. 783-784]. У такому випадку рівнозначність між правами різних поколінь досягається шляхом знаходження суміжного права.

Комітет з економічних, соціальних і культурних прав у своєму Загальному коментарі № 14 про право на найвищий досяжний стандарт здоров'я виголосив: «здоров'я є основоположним правом людини, невід'ємним від реалізації інших її прав» і включає як свободи, так і суміжні права: харчування, житло, праця, освіта, людська гідність, життя, недискримінація, рівність, заборона катування, приватне життя, доступ до інформації, а також свободи об'єднань, зібрань і пересування [25, р. 106, 107]. Комітет особливо наголошував, що будь-яка особа або група осіб, які стали жертвою порушення права на здоров'я, повинні мати доступ до ефективного судового або іншого відповідного захисту прав як на національному, так і на міжнародному рівні.

Отже, не лише право на життя, на свободу і гідність та похідні від них право на охорону здоров'я і право на працю (якщо визнається принцип вільної праці) є невід'ємними і невідокремлюваними компонентами права на гідність і гідний рівень життя. Реалізація цих всеохопних комплексів прав можлива як у межах соціально-економічних, так і в межах громадянських і політичних прав, що підкреслює, з одного боку, їх взаємозалежність і неподільність, а з іншого – рівнозначність.

До головних **висновків** вищевикладеного слід віднести такі.

1. Обидві категорії прав людини – першого і другого поколінь, є нерозривними, взаємозалежними і такими, що формують загальну систему основних прав і свобод людини. Тому сприяння здійсненню однієї категорії прав має повністю враховувати іншу.

2. Демократичні держави здебільшого ідуть шляхом конституційної регламентації основоположних прав, конкретизація яких здійснюється на рівні галузевого законодавства. Цим шляхом пішов і український законодавець, який не тільки встановив у Конституції України широкий комплекс основоположних прав і свобод з категорії першого і другого поколінь, а й поширив на них єдині принципи (ст. 21, 22 Конституції), на яких вибудовується обсяг визнаних прав.

3. Права першого і другого поколінь, визнані в українській Конституції, засновані на принципах, притаманних доктрині природного права (невідчужуваність та непорушність прав – ст. 21), а також гарантованості й неможливості їх скасування, а «при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод» (ст. 22). Ці положення, в контексті нерозрізненого каталогу прав першого і другого поколінь, сукупно з положеннями про окремі соціально-економічні права (ст.ст. 47, 48, 49, ч. 1 ст. 50) викликають серйозну і справедливую критику у вітчизняних науковців про непомірність зобов'язань держави перед громадянами в соціально-економічній сфері, і саме неможливість гарантування цих прав ставить під сумнів рівнозначність прав обох поколінь.

4. Нерозмежовуваність прав людини за їхніми поколіннями фіксує однакове їх значення у демократичній, правовій і соціальній державі, оскільки поняттям гідності людини охоплюються не лише свободи, що передбачені громадянськими (особистими) правами, а й мінімальний набір соціальних благ, необхідних для гідного життя людини. З огляду на це, держава зобов'язана забезпечувати реалізацію усіх без винятку прав, які вона визнає, та нести відповідальність перед своїми громадянами незалежно від того, про дотримання і захист яких саме прав йдеться. Отже, природні і набуті права отримують конституційне визнання і з формального погляду набувають однакової юридичної ваги, а отже, і рівнозначності.

Бібліографічні посилання

1. Vasak K. Les problèmes spécifiques de la mise en oeuvre des droits économiques et sociaux de l'homme. In: Louvain. Université catholique de. Centre d'études européennes. *Vers une protection efficace des droits économiques et sociaux. Deuxième colloque de Département des droits de l'homme*, p. 11-34. Louvain, Vander, 1973, 209 p.

2. Головатий С. Людські права: лекції. Київ: Дух і Літера, 2016. і-xxiv, 760 с.
3. Розділ 2. Право і людина. Права людини. *Загальна теорія права: підручник* / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2015. С. 46–65.
4. Філософія прав людини / за ред. Ш. Госепата та Г. Ломанна; пер. з нім. О. Юдіна та Л. Доронічевої. 2-ге вид. Київ: Ніка-Центр, 2012. 320 с.
5. Права громадян у сфері виконавчої влади: адміністративно-правове забезпечення реалізації та захисту: монограф. / кол. авт.; за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Дніпропетровськ, 2008. 588 с.
6. Варламова Н. В. Форум: конституційний статус соціально-економічних прав. Введення. *Конституційне право: Східноєвропейське обозрение*. 2000. № 1(30). С.144–145.
7. Лемак В. Соціально-економічні права людини в контексті верховенства права: вітчизняний досвід закріплення та застосування. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 1 (60). С.40-48.
8. Шамрай В. В. Модерне суспільство: від ліберальної і тоталітарної утопії до мережевої соціальності: монографія. Київ: НАН України, 2015. 306 с.
9. Ishay M. *The History of Human Rights: From Ancient Times to the Globalization Era*. 2d. ed. Berkeley, CA.: University of California Press, 2008. 450 p.
10. Таций В. Я., Тодыка Ю. Н. Всеобщая декларация прав человека и проблемы становления конституционализма в Украине. *Проблеми законності: респ. міжвідом. наук. зб.* 1998. Вип. 36. С. 3–12.
11. Core Human Rights in the Two Covenants. Office of the High Commissioner for Human Rights. September 2013. URL: https://nhri.ohchr.org/EN/IHRS/TreatyBodies/Page_Documents/Core_Human_Rights.pdf
12. Пітер Джонс. Права людини. *Енциклопедія політичної думки* / пер. з англ. Київ: Дух і Літера, 2000. С. 297–300.
13. Крэнстон М. Права человека. Париж, 1975 / сост. К. Буржуадемов. *В защиту экономических свобод*. Вып. № 7. 1979. URL: <http://www.sokirko.info/ecomomy/Zes7/index.html> (дата звернення: 23.08.2018)
14. Хайек Ф. Дорога к рабству / пер. с англ. Москва: Новое издательство, 2005. 264 с.
15. Речицкий В. Социальное или социалистическое государство Украина? *Права людини в Україні. Інформаційний портал Харківської Правозахисної Групи. Бюлетень «Права Людини»*, 2016. 14. URL: <http://khpg.org/index.php?r=1.5.2> (дата звернення 11.06.2017).
16. Економічні, соціальні й культурні права / за ред. А. Ейде, К. Краузе, А. Розаса; пер. з англ. Г. Є. Краснокутського; наук. ред. Г. І. Чанишева. Одеса: АО Бахва, 2006. 728 с.
17. Донеллі Д. Права людини у міжнародній політиці / пер. з англ. Т. Завалія. Львів: Кальварія, 2004. 280 с.
18. Філософський енциклопедичний словник / гол. ред. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
19. Великий тлумачний словник української мови (з дод. і доп.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
20. Етимологічний словник української мови: у 7-ми т. / гол. ред. О. С. Мельничук. Т. 5: Р–Т. Київ: Наук. думка, 2006. 704 с.
21. Погребняк С. П. Рівність. *Велика українська юридична енциклопедія : у 20-ти т.* Харків: Право, 2016. – Т. 3: Загальна теорія права / редкол.: О. В. Петришин (голова) та ін. 2017. С. 669–675.
22. Preparation of two Draft International Covenants on Human Rights 5 February 1952. para 1-2. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/067/98/IMG/NR006798.pdf?OpenElement> (дата звернення 11.09.2016).
23. Vienna Declaration and Programme of Action. Adopted by the World Conference on Human Rights in Vienna on 25 June 1993]. UN doc. A/CONF.157/24. URL: http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.157_24.pdf
24. Замечание общего порядка № 2 – Международные меры в области предоставления технической помощи (статья 22 Пакта). *Подборка замечаний общего порядка и общих рекомендаций, принятых договорными органами по правам человека: Международные договоры по правам человека*. Т. I. С. 16-19. URL: http://www2.ohchr.org/english/bodies/icm-tc/docs/8th/HRI.GEN.1.Rev9_ru.pdf (дата звернення 10.09.2016).
25. Замечание общего порядка № 14 – Право на наивысший достижимый уровень здоровья (пункт 1-2 ст. 12 Пакта) от 11 мая 2000 года. HRI/GEN/1/Rev.9 (Vol. I). *Подборка замечаний общего порядка и общих рекомендаций, принятых договорными органами по правам человека: Международные договоры по правам человека*. Т. I. С. 106-126. URL: http://www2.ohchr.org/english/bodies/icm-tc/docs/8th/HRI.GEN.1.Rev9_ru.pdf (дата звернення 10.09.2016).
26. Craig Scott. Interdependence and Permeability of Human Rights Norms: Towards a Partial Fusion of the International Covenants on Human Rights. *Osgoode Hall Law Journal*. 1989. Vol 27 №. 4. P. 769-878.

Надійшла до редакції 26.11.2018

SUMMARY

Zagoruy I. S. **On the equivalence of socio-economic rights and the rights of the first generation (an attempt at a theoretical and legal justification)**. The article analyzes existing in theory approaches to understanding human rights, including socio-economic rights. In the methodological and

legal aspects, attention is focused on the problem of indivisibility, interdependence and mutual conditionality of the general system of human rights, which is the initial premise of justifying the idea of equivalence of the rights of the first and second generation. Recognizing the different legal nature of these rights, it is argued that civil (personal) and socio-economic rights basically proceed from the idea of freedom as a universal value, while maintaining its own sphere of expression of this freedom. It is emphasized that with the assertion of socio-economic rights, personal and collective freedoms gained a material basis in economic and socio-cultural freedoms. Thus, the rights of the second generation contributed to the approval of a full-fledged system of human rights, led to a more complete and effective implementation of them.

The article substantiates that the closest unity and interrelation, and accordingly the practical equivalence of the rights of the first and second generations, is concentrated around the category of the dignity of the individual, expressed in the rights of the first and second generations. The Universal Declaration of Human Rights, overcoming ideological and political obstacles in approaches to the understanding of human rights, could not only combine natural and state-acquired rights and freedoms into a single system of fundamental rights, but also laid the foundations, provided ways and means to create on this basis absolutely identical (equivalent) in their status, and at the same time different in content of the international Covenants on Human Rights of 1966, which allows us to speak not only about unity, interdependence the interconnectedness of rights, but also about the equivalence of the rights of both generations.

The proposed approach to understanding the equivalence of the rights of the first and second generation suggests that the realization of many of them is possible both within the socio-economic and civil (personal) and political rights, which also underlines their indivisibility and equivalence.

Keywords: *Universal Declaration of Human Rights, human rights, socio-economic rights, civil (personal) rights, equivalence of the rights of the first and second generations.*

УДК 342.25

Мороз С.П.

кандидат юридичних наук, доцент
(Університет митної справи та фінансів)

DOI: 10.31733/2078-3566-2018-5-35-39

ПОЛІТИКО-ПРАВОВА ДУМКА УКРАЇНИ ПРО МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

Проаналізовано поняття та понятійна основа місцевого самоврядування як невід'ємної складової суспільного врядування у політико-правовій думці України початку ХХ ст. та особливості його застосування у сучасній практиці державного будівництва.

Ключові слова: *місцеве самоврядування, децентралізація, права людини.*

Постановка проблеми. Як особливість, сучасна теорія і практика державотворчих процесів в Україні оперує, у тому числі, чуттєвим, емоційним, ідеальним у державознавстві. Відсутність адекватних часу раціоналістичних суджень супроводжується понятійно-категоріальним апаратом, який не дозволяє зафіксувати об'єктно-предметну складову власне самої держави у контексті юридичного знання, характеризується вимірною поліваріантністю, багатогранністю підходів, які, у свою чергу, по-своєму правильно визначають її сутність, але загалом спричиняють невизначеність практичної реалізації.

У контексті державознавчих проблем неоднозначне місце займає феномен місцевого самоврядування як невід'ємне і невідчужуване право общини на самоуправління [6, с. 95]. У політико-правовій думці України місцеве самоврядування визначає актуальний напрям досліджень: 1) взаємовплив і взаємообумовленість місцевого самоврядування і сучасного державотворення у руслі прав людини; 2) місцеве самоврядування прямо або опосередковано є складовою умови легітимності сучасної державної влади; 3) актуалізація наукових здобутків минулого з проблеми місцевого самоврядування з метою врахування і уникнення методологічних помилок [7, с. 97; 8].

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. У вітчизняному науковому дискурсі поняття місцевого самоврядування обстоюється з кінця